

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

©2025 КУЛИНЯК І. Я.

УДК 338.48
JEL Classification: Q01; R58; Z32

Кулиняк І. Я.

Забезпечення сталого розвитку туризму в регіонах України в контексті стратегії смарт-спеціалізації

У сучасних умовах децентралізації, інтеграції України до європейського простору та посилення регіональної конкуренції особливого значення набуває забезпечення сталого розвитку туризму як одного з драйверів економічного зростання територій. У контексті реалізації стратегій смарт-спеціалізації (S3) туризм здатен виступати інструментом економічної диверсифікації, збереження локальної ідентичності та залучення інновацій. Метою статті є дослідження можливостей інтеграції туристичної сфери до стратегій регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації з акцентом на забезпечення сталого розвитку, з урахуванням ресурсного потенціалу регіонів, запитів стейкхолдерів та європейських підходів до стратегування. У дослідженні використано методи контент-аналізу регіональних стратегій розвитку на період 2021–2027 рр., порівняльного аналізу, системний підхід, а також метод узагальнення для виявлення пріоритетів і проблем реалізації смарт-спеціалізації у туристичному секторі. Проведений аналіз показав, що лише п'ять областей України (Вінницька, Запорізька, Полтавська, Херсонська, Чернівецька) визначили туризм як пріоритетний напрям смарт-спеціалізації. Встановлено, що основними бар'єрами є фрагментарне бачення туризму в регіональних стратегіях, недостатнє залучення стейкхолдерів і відсутність механізмів практичної реалізації туристичних ініціатив. Розглянуто можливості диверсифікації туристичних послуг з урахуванням вузької спеціалізації територій, що дозволяє ефективніше використовувати наявні природні, історико-культурні та людські ресурси. Обґрунтовано доцільність визначення туризму як пріоритетного напрямку у стратегіях смарт-спеціалізації, з огляду на його мультиплікативний ефект, здатність стимулювати розвиток суміжних секторів економіки та створювати нові робочі місця. Запропоновано модель взаємодії між основними стейкхолдерами (владою, бізнесом, громадськістю, науковими установами) у процесі розроблення стратегій сталого розвитку туризму, яка базується на принципі «знизу вгору» і спрямована на формування ефективної туристичної політики на місцевому рівні. Результати дослідження можуть бути використані при оновленні або розробленні стратегічних документів, а також слугувати основою для формування політик підтримки сталого туризму в межах смарт-спеціалізації.

Ключові слова: сталий розвиток, сталий туризм, смарт-спеціалізація, регіональна стратегія, регіональний розвиток, стейкхолдери, децентралізація, диверсифікація.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-2-109-116>

Рис.: 2. Бібл.: 23.

Кулиняк Ігор Ярославович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)

E-mail: ihor.y.kulyniak@lpnu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8135-4614>

Researcher ID: M-6250-2017

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=54787916600>

UDC 338.48
JEL Classification: Q01; R58; Z328

Kulyniak I. Y. Ensuring Sustainable Development of Tourism in the Regions of Ukraine in the Context of Smart Specialization Strategy

In the current conditions of decentralization, Ukraine's integration into the European space, and increased regional competition, ensuring sustainable tourism development as one of the drivers of economic growth in regions becomes particularly significant. In the context of implementing smart specialization strategies (S3), tourism can act as a tool for economic diversification, preserving local identity, and attracting innovations. The aim of the article is to examine the opportunities for integrating the tourism sector into regional development strategies based on smart specialization, emphasizing sustainable development, taking into account the resource potential of the regions, stakeholder demands, and European approaches to strategizing. The study uses methods of content analysis of regional development strategies for the period 2021–2027, comparative analysis, systematic approach, and the method of generalization to identify priorities and challenges in the implementation of smart specialization in the tourism sector. The analysis showed that only five regions of Ukraine (Vinnytsia, Zaporizhzhia, Poltava, Kherson, Chernivtsi) recognized tourism as a priority direction of smart specialization. It was found that the main barriers include a fragmented vision of tourism in regional strategies, insufficient stakeholder engagement, and the lack of mechanisms for the practical implementation of tourism initiatives. The possibilities for diversifying tourism services, taking into account the narrow specialization of territories, were explored, which allows for more efficient use of existing natural, historical-cultural, and human resources. The substantiation for defining tourism as a priority direction in smart specialization strategies is based on its multiplicative effect, its ability to stimulate the development of related sectors of the economy, and to create new jobs. A model of interaction among key stakeholders (government, business, public, research institutions) in the process of developing sustainable tourism strategies is proposed, which is based on the principle of «bottom-up» and

aimed at forming effective tourism policy at the local level. The results of the study can be used in updating or developing strategic documents, as well as serving as a basis for forming policies to support sustainable tourism within the terms of smart specialization.

Keywords: sustainable development, sustainable tourism, smart specialization, regional strategy, regional development, stakeholders, decentralization, diversification.

Fig.: 2. Bibl.: 23.

Kulyniak Ihor Ya. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations, National University «Lviv Polytechnic» (12 Stepana Bandery Str., Lviv, 79013, Ukraine)

E-mail: ihor.y.kulyniak@lpnu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8135-4614>

Researcher ID: M-6250-2017

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=54787916600>

Вступ. Бажання України отримати повноцінне членство у Європейському Союзі вимагає проведення комплексних реформ у різних сферах. Поряд з реформуванням судової системи, боротьбою з корупцією, посиленням захисту прав людини, гармонізацією законодавства з європейськими стандартами вагомим складовим є модернізація економіки та підвищення її конкурентоспроможності. Ключовими напрямками модернізації економіки є розвиток інфраструктури, підтримка науково-дослідницької та інноваційної діяльності, вдосконалення агропромислового комплексу, покращення інвестиційного клімату, підтримка малого та середнього бізнесу, реформування ринку праці та соціальної політики, цифрова трансформація, а також забезпечення екологічної стійкості.

Подальший розвиток суспільства, економіки, галузей і організацій неможливий без забезпечення сталого розвитку на рівні окремих територій. Одним із дієвих інструментів узгодження потреб і можливостей регіонів в умовах сучасних викликів є концепція смарт-спеціалізації, яка виступає ключовим орієнтиром для зміцнення їх конкурентоспроможності. Унікальність кожного регіону, сформована його специфічним ресурсним потенціалом, визначає його конкурентні переваги, що є основою ефективного розвитку. Смарт-спеціалізація дає змогу виявити та реалізувати ці переваги, акцентуючи на інноваційних і перспективних напрямках діяльності, які найкраще відповідають ресурсам та можливостям конкретного регіону, забезпечуючи його успішну участь у конкурентному середовищі [1].

Проблематика сталого розвитку туризму набула значної актуальності у зв'язку з необхідністю забезпечення збалансованого економічного зростання регіонів України, збереження природної та історико-культурної спадщини, підвищення якості життя місцевого населення. У науковій літературі сталий туризм розглядається як інструмент регіонального розвитку (М. Белобородова [2], П. Романів [3]), що забезпечує гармонійне поєднання економічних, екологічних та соціокультурних аспектів. Науковці Т. Шелемєтьєва, О. Трохимець, М. Біленко [4] обґрунтовують необхідність враховувати у першу чергу регіональну специфіку територій при реалізації політики сталого розвитку туризму в регіонах, Н. Якименко-Терещенко, Т. Чайка, В. Холодок [5] наголошують на високій соціально-економічній та екологічній значущості впровадження концепції сталого розвитку з точки зору забезпечення довгострокового благопо-

луччя усієї світової спільноти, а у публікації [6] наголошено на ролі місцевих громад у сталому розвитку регіональних туристичних систем. У науковій літературі простежується роль сільського туризму як каталізатора сталого розвитку аграрних регіонів (Л. Матвійчук, А. Васильченко, Ю. Дашук [7]; Ю. Башинська, Я. Стечик [8]; І. Кулиняк, О. Корпало [9]). Автори наголошують на потребі посилення державної підтримки, інвестицій в інфраструктуру, нормативно-правового стимулювання і стратегічного планування.

Смарт-спеціалізація, на думку П. Мартіновича [10], є інноваційним інструментом ЄС, що сприяє прогресивному розвитку регіональної економіки завдяки стратегічним підходам до регіонального оточення, а Л. Матвійчук [11] акцентує увагу на тому, що концептуальна політика смарт-спеціалізації є процесом мобілізації конкурентних переваг туристичної сфери регіону, пріоритетів та наукового потенціалу, що дозволяє пришвидшити темп структурної модернізації галузі, підвищити її конкурентоспроможність та розширити спектр туристичних послуг.

Загалом, попри наявність ґрунтовних напрацювань у сфері сталого туризму та смарт-спеціалізації окремо, існує потреба в комплексному дослідженні їх взаємозв'язку з урахуванням регіональної специфіки України. Це зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у напрямі інтеграції туризму до стратегій сталого регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації.

Метою статті є дослідження можливостей інтеграції туристичної сфери до стратегій регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації з акцентом на забезпечення сталого розвитку, з урахуванням ресурсного потенціалу регіонів, запитів стейкхолдерів та європейських підходів до стратегування.

Методичний підхід до дослідження базувався на системному аналізі, який дозволив комплексно оцінити взаємозв'язок між сталим розвитком туризму та реалізацією принципів смарт-спеціалізації в регіонах України. Проаналізовано наукові джерела з тематики сталого туризму, регіонального розвитку та смарт-спеціалізації. Особливу увагу приділено визначенню сутності смарт-спеціалізації як стратегічного підходу ЄС до регіонального планування, а також потенціалу її застосування в туристичній сфері. На основі регіональних стратегій смарт-спеціалізації (S3) визначено, у яких регіонах туризм розглядається як потенційний напрям спеціалізації. Досліджено взаємозв'язок

між туристичним потенціалом та пріоритетами смарт-спеціалізації. Розроблено рекомендації щодо інтеграції туризму до регіональних стратегій смарт-спеціалізації з урахуванням принципів сталого розвитку, таких як збереження ресурсної бази, включення місцевих громад, співпраці між стейкхолдерами, підтримка малого підприємництва та інноваційність.

Викладення основного матеріалу. Концепція «смарт-спеціалізація» (від англ. Smart Specialisation Strategy, S3) – сучасна політика інноваційного регіонального розвитку, ініційована Європейським Союзом у рамках реалізації економічної стратегії Європейського Союзу «Стратегія 2020: Стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання» (EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth) з метою сприяння економічного зростання в регіонах через краще розкриття його потенціалу [1]. Методологія смарт-спеціалізації є інструментом пошуку та обґрунтування найбільш конкурентних, унікальних секторів певного регіону чи країни, підтримка яких може мати суттєвий позитивний соціально-економічний ефект на мезо- та (або) макрорівні [12].

Мета смарт-спеціалізації полягає у оптимальному використуванні потенціалу окремих регіонів і країн через найбільше пристосування можливих напрямів розвитку науки і освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов [13; 14]. Для підтримки таких інноваційних процесів та налагодження партнерства між різними учасниками та країнами створено у 2011 р. Європейську платформу смарт-спеціалізації (Smart Specialisation Platform – S3 Platform), на якій наразі представлено інноваційні пріоритети понад 180 регіонів, де вони також можуть отримати консультативну, інформаційно-аналітичну та іншу підтримку [15].

В Україні практика реалізації концепції смарт-спеціалізації для стимулювання розвитку регіонів перебуває на етапі становлення, що значно сповільнює їх конкурентний розвиток, стримує процес ефективного використання ресурсів на засадах сталого розвитку, не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал розвитку інноваційних галузей [1]. Проте, як зазначають науковці А. Полянська та Х. Михайлишин [1], смарт-спеціалізація є сучасним напрямом розвитку регіонів в Україні, що дозволяє сфокусуватися на тих конкурентних перевагах, які є характерними для кожного регіону, з пріоритетним фокусуванням на інноваційних сферах, що здатні забезпечити динамічний розвиток і зацікавленість потенційних інвесторів.

Смарт-спеціалізація охоплює комплексний підхід до сталого розвитку регіонів чи територій, зосереджуючи увагу на інноваціях, виявленні і стимулюванні розвитку унікальних галузей (видів економічної діяльності), адаптації до специфіки регіону, ідентифікації конкурентних переваг і підвищенні конкурентоспроможності, ефективному використанні ресурсів для досягнення збалансованого розвитку, інтеграції в міжнародний контекст.

Стратегія смарт-спеціалізації визначає пріоритети у тих сферах, у яких країни або регіони мають конкурентну перевагу чи потенціал для розвитку. Сфера туризму є перспективною галуззю в Україні та володіє значним потенціалом для розвитку. Погоджуємося із науковцем Максиміліаном Беннером [16], що включення туризму як пріоритету

в стратегії смарт-спеціалізації може сприяти вирішенню поточних викликів сталого розвитку туризму та зв'язку туризму з іншими ключовими секторами.

Забезпечення сталого розвитку туризму як одного з драйверів соціокультурного та економічного розвитку регіонів визначено однією із стратегічних цілей напрямку 14 «Креативні індустрії та індустрія гостинності» Національної економічної стратегії України до 2030 року [17], у якій зазначається, що з 2017 року Україна піднялась у міжнародному рейтингу конкурентоспроможності туризму на 10 позицій і займає 78 місце у світі. Водночас, попри швидке зростання рейтингу, сьогодні Україна все ще поступається за основними розділами середньому значенню країн ЄС. Найсильнішими сторонами українського туризму згідно з рейтингом є цінова конкурентоспроможність оздоровчих послуг, а також людські ресурси та ринок праці. Найпроблемнішими сферами, згідно з рейтингом, є забезпечення безпеки та захисту, екологічна стійкість, захист природних ресурсів, застаріла та нерозвинена транспортна інфраструктура. Розвиток туризму в Україні також декларується за напрямом «Розвиток внутрішнього туризму» у межах оперативної цілі 5 «Формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України» Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [18].

Розроблення проектів Стратегії і плану заходів на засадах смарт-спеціалізації передбачає дотримання таких принципів: інноваційна спрямованість; відкритість; паритетність; координація; доповнюваність; диверсифікація; вузька спеціалізація. Впровадження смарт-спеціалізації у туристичній сфері має формуватися відповідно до принципів поєднання процесів глобалізації та локалізації, інтеграційної політики кластеризації, посилення транскордонних взаємодій в межах системи «туристичний бізнес-наука-громадськість», збереження ресурсів і можливостей їх найефективнішого застосування. Концептуальна політика смарт-спеціалізації є процесом мобілізації конкурентних переваг туристичної сфери регіону, пріоритетів і максимізації нереалізованого наукового потенціалу [19].

При формуванні політики смарт-спеціалізації в Україні слід передбачити запобіжники, що дозволять уникнути помилок країн, які мають досвід її реалізації. Зокрема, найпоширенішими проблемами регіональних стратегій є [20]:

- недостатнє залучення всіх секторів на початкових стадіях розроблення стратегій – часто бізнес отримує проект на фінальній стадії та не бере участі в закладенні фундаментальних основ;
- розмиті формулювання пріоритетів, що призводить до розпорошення ресурсів;
- обрання пріоритетами «модних» галузей (нано-, біотехнології тощо), для розвитку яких немає критичної маси ресурсів.

Розмиття формулювання пріоритетів, що призводить до розпорошення ресурсів, пояснюється формулюванням чіткого напрямку для інвестицій і розвитку. Коли пріоритети визначені нечітко, стає важко сконцентрувати зусилля та ресурси на конкретних цілях, що призводить до їхнього неефективного використання. Важко ідентифікувати туристичну сферу як цілісний пріоритет, оскільки вона є комплексною і включає різні напрями діяльності.

Наприклад, туризм охоплює широкий спектр послуг і продуктів, таких як готельний бізнес, транспорт, громадське харчування, культурні та розважальні заходи, туроператорські та екскурсійні послуги тощо. Крім того, він тісно пов'язаний з іншими секторами економіки, такими як охорона здоров'я, спорт, освіта і навіть сільське господарство. Окрім цього, ідентифікацію туристичної сфери робить складною необхідність інтеграції і координації між різними учасниками ринку, які забезпечують не тільки надання туристичних послуг, а й дотримання безпеки, забезпечення рівня сервісу та якості інфраструктурного забезпечення тощо. Через це важко виділити туризм як окремий сектор без врахування його взаємодії з іншими сферами та впливу на них. Саме тому, на думку автора, важливим аспектом є врахування таких принципів смарт-спеціалізації, як диверсифікація та вузька спеціалізація.

Ці принципи в комплексі передбачають можливість відповідно створення нових туристичних напрямів чи обмеження їхнього переліку залежно від наявності переваг та можливостей, які створюють унікальну цінність для регіону чи території, використовуючи туристичний потенціал та локацію, є способом виділити конкурентні переваги, за рахунок яких сформується рівень конкурентоспроможності регіону чи території [1]. Диверсифікація та вузька спеціалізація дозволяють виокремити ті чи інші види туризму, які найбільше відповідають унікальним ресурсам та потребам конкретного регіону чи території. Це дає можливість розвивати спеціалізовані види туризму, що можуть привабити певні групи туристів, зацікавлених саме в цих видах діяльності. Окрім цього, диверсифікація дозволяє регіону чи території не залежати від одного виду туризму, що знижує ризики та забезпечує стабільний потік туристів протягом усього року.

Іншою проблемою регіональних стратегій є обрання пріоритетами нових або «модних» галузей (як правило, високотехнологічних), для розвитку яких у регіоні недостатньо необхідних ресурсів. У цьому випадку доцільно за допомогою глибокого аналізу статистичних даних і тенденцій регіональної та національної економіки визначити сектори, що становлять основу економіки регіону та можуть бути модернізовані / диверсифіковані / переформатовані за допомогою інновацій [21]. Зокрема, у країнах – членах ЄС завданням смарт-спеціалізації є відхід від традиційної промислової політики через підтримку не галузей (навіть прогресивних), а власне інновацій у найперспективніші, не завжди промислові галузі регіональної економіки [15], що дозволяє надавати пріоритету й сфері послуг, зокрема туризму.

Контент-аналіз затверджених обласними радами Стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2027 рр. дозволив виявити лише 5 областей – Вінницьку, Запорізьку, Полтавську, Херсонську та Чернівецьку, для яких прописано, що туризм відноситься до пріоритетних напрямів смарт-спеціалізації. Смарт-стратегія наявна в 19 регіонах України. Однак, як зазначено у джерелі [1], смарт-стратегія 14 регіонів здебільшого відповідає принципам традиційної стратегії регіонів, ніж смарт-підходу, а у змісті стратегії окремих регіонів (зокрема Вінницької, Донецької та Чернівецької областей) важко визначити врахування у ній критерію смарт-спеціалізації.

Для Вінницької (оперативна ціль 1.2. Розвиток індустрії лікування та оздоровлення (медичний туризм)) та Херсонської (оперативна ціль 4.2. Розвиток медичного туризму) областей пріоритетним визначено медичний туризм, а для Полтавської області – лікувально-оздоровчий туризм. Як зазначено у Стратегії розвитку Полтавської області, регіон має всі передумови стати лікувально-оздоровчим та культурно-туристичним центром з європейською якістю обслуговування. Розвиток в галузі сучасної конкурентоспроможної лікувальної та санітарно-курортної бази із матеріально-технічним забезпеченням та інфраструктурою на рівні європейських та світових вимог; задоволення потреб громадян країни у санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні і послугах відпочинку також визначено як один із перспективних напрямів смарт-спеціалізації регіону. Використання наявного наукового досвіду та можливостей з розробки та впровадження нововведень в стоматології, значний потенціал підприємництва, діючого в цій галузі та цінова доступність послуг порівняно з іншими регіонами і країнами створюють привабливі умови для формування лікувально-оздоровчого туризму, створенню нових інноваційних методів та технологій лікування [22]. Завдяки врахуванню принципу вузької спеціалізації згаданим регіонам вдалося сконцентруватися на розвитку їхніх унікальних конкурентних переваг у медичній та лікувально-оздоровчій сфері. Це сприятиме підвищенню якості медичних послуг, залученню іноземних пацієнтів та сприятиме економічному розвитку регіонів.

Для Чернівецької області (оперативна ціль 1.3. Розвиток туризму та рекреації) туризм визначений пріоритетною галуззю смарт-спеціалізації на основі потенціалу економічного зростання з можливостями залучення інвестиційних ресурсів та збільшення зайнятості населення. У Запорізькій області (оперативна ціль 2.3. Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу) зосереджений значний історико-культурний та туристичний потенціал, що робить територію області привабливою для розвитку різних видів туризму.

Контент-аналіз Стратегій розвитку регіонів України на період 2021–2027 рр. на предмет врахування туристичної сфери у стратегічному баченні розвитку регіонів показав, що більшість регіональних стратегій у своїх стратегічних та оперативних цілях включають туризм як один із пріоритетних напрямів розвитку. Зазначається, що туризм може стати значним джерелом доходів для регіону, створювати нові робочі місця та сприяти розвитку місцевої інфраструктури. Водночас, в більшості стратегій розвиток туризму зазначається на оперативному рівні, а на стратегічному рівні пріоритетність туризму задекларована лише для трьох областей у таких стратегічних цілях:

- Львівська область. Стратегічна ціль 5. Туристична привабливість;
- Одеська область. Стратегічна ціль 3. Інфраструктурний розвиток та глобалізація туристично-культурного середовища;
- Чернівецька область. Стратегічна ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом сталого розвитку сільського господарства, переробної промисловості та туризму.

Щоб визначити актуальність туризму як смарт-спеціалізації регіону, варто дослідити його відповідність основним умовам, запропонованим для таких галузей в ЄС [23]:

- володіння унікальними ресурсами, навичками та позитивним іміджем у сфері туризму та рекреації;
- потенційна здатність до диверсифікації туристичних продуктів і технологій та встановлення тісних міждержавних зв'язків у регіоні;
- істотна роль в економіці регіону та окремих територіальних громад, джерело доходів бюджету;
- можливість активації ефекту мультиплікатора в досягненні Цілей сталого розвитку.

Аналіз регіональних стратегій підтверджує той факт, що розвиток туристичної сфери є одним з оперативних напрямів стратегічного підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки, що відображається у назвах відповідних стратегічних цілей. Врахування туризму у стратегічних та оперативних цілях розвитку у більшості регіональних стратегій є позитивним сигналом для галузі, проте віднесення його до пріоритетів смарт-спеціалізації лише 5 областей свідчить про недостатню оцінку туристичного потенціалу деяких регіонів. Це може бути пов'язано з недостатнім аналізом наявних туристичних ресурсів і можливостей розвитку туризму. Відсутність туризму серед пріоритетних напрямів призводить до недостатнього фінансування та підтримки туристичних ініціатив.

Іншою причиною є недостатнє врахування синергетичного ефекту з іншими пріоритетними галузями (наприклад, як це організовує Вінницька, Херсонська та Полтавська області шляхом використання рекреаційного потенціалу територій і можливостей індустрії лікування та оздоровлення для залучення туристичних потоків). Туризм, як зазначалося вище, формує синергетичний ефект, взаємодіючи з іншими галузями, такими як культура, транспорт, сільське господарство, інформаційні технології тощо. Інтеграція туризму з іншими галузями призводить до виникнення інноваційних продуктів та послуг, що підвищують загальну конкурентоспроможність регіону. Відсутність такого підходу обмежує можливості для комплексного розвитку та використання повного потенціалу регіонів.

Окрім того, у КВЕД відсутній код, який б повністю характеризував туристичну сферу, що зумовлено тим, що туристична сфера є комплексною та охоплює різноманітні види економічної діяльності, такі як: тимчасове розміщення й організація харчування (секція I), транспортні послуги (секція H), діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг бронювання та пов'язана з цим діяльність (секція N, розділ 79), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (секція R) та ін. Це створює певні труднощі в аналізі та статистичному обліку туристичної діяльності, а також ускладнює процес планування та моніторингу розвитку цієї важливої сфери національної економіки. Відсутність спеціалізованого коду у КВЕД ускладнює виокремлення окремо туристичної сфери як пріоритетного напрямку розвитку у стратегії смарт-спеціалізації.

Кожен регіон відрізняється своїм набором туристичних ресурсів та можливостей, що дозволяє диверсифікува-

но підходити до процесу спеціалізації території. Унікальна перевага у наявності природно-ресурсного потенціалу формує пріоритетність екологічного, зеленого, морського, гірського та інших видів туризму; історико-культурне надбання та спадщина дозволяють конкурувати за напрямками історичного, архітектурного, культурного туризму. Кожен регіон конкурує за отримання додаткового фінансування чи сприяння у розвитку пріоритетних видів діяльності. Смарт-спеціалізація в цьому контексті є передумовою формування конкурентних переваг і є необхідною, щоб показати інвестору ті галузі, які потенційно можуть розвиватися і куди інвестору буде вигідно інвестувати ресурси. Смарт-спеціалізація націлена на підсилення конкурентних переваг, тому цей інструмент активно використовують європейські регіони, щоб зацікавити та залучити інвестора, а ті можливості та ресурси, що вже є в регіоні і надалі розвивались [1].

Серед основних переваг від включення туризму до пріоритетних напрямів смарт-спеціалізації є (рис. 1):

- економічний розвиток території (регіону) через залучення додаткових фінансових ресурсів від туристів та інвесторів, сприяння розвитку суміжних та додаткових галузей, які необхідні для повноцінного функціонування туристичної сфери, зокрема готельно-ресторанного бізнесу, сфери харчування, індустрії розваг та продажів тощо;
- створення нових робочих місць, оскільки розвиток туризму сприяє працевлаштуванню місцевих жителів, що зменшує рівень безробіття; створення робочих місць в різних сферах, таких як гостинність, харчування, транспорт, культура, розваги тощо;
- збереження та відновлення історико-культурної спадщини, реставрація пам'яток архітектури, розвиток музеїв; збереження природних ресурсів та біорізноманіття через створення природних парків і заповідників;
- розвиток інфраструктури, зокрема транспортної, включаючи дороги, аеропорти, залізниці та громадський транспорт;
- підвищення якості життя місцевого населення чи громади через створення нових можливостей для дозвілля, освіти та культурного обміну;
- підвищення іміджу території (регіону) – створення позитивного іміджу території (регіону) на національному рівні та міжнародній арені, підвищуючи впізнаваність і привабливість для інвесторів і туристів;
- синергетичний ефект з іншими галузями – спільні зусилля та співпраця призводять до додаткових переваг, які перевищують результати, які кожна галузь могла б досягти самостійно. Наприклад, співпраця з аграрним сектором дозволяє розвивати агротуризм та гастротуризм, що популяризує місцеві продукти та сприяє розвитку сільського господарства; співпраця з медичними закладами створює умови для залучення пацієнтів з інших регіонів та країн у рамках медичного туризму; співпраця з культурними установами, такими як музеї, театри, галереї, сприяє збереженню та

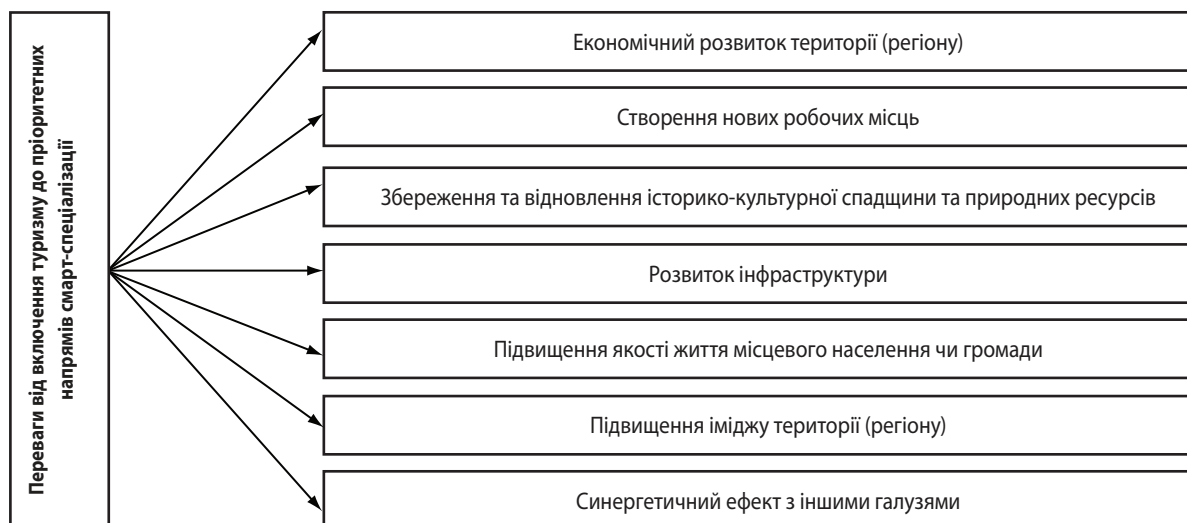

Рис. 1. Переваги від включення туризму до пріоритетних напрямів смарт-спеціалізації

Джерело: систематизовано автором

популяризації культурної спадщини; співпраця з освітніми та науковими установами призводить до розвитку освітньо-наукового туризму, сприяючи залученню іноземних студентів і вчених та обміну знаннями та культурними взаємозв'язками тощо.

Синергетичний ефект у сфері туризму можливий за умови реалізації «четвертинної» моделі ефективної співпраці між усіма зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) – владою (різних рівнів), бізнесом, наукою (академічним середовищем) та громадськістю. Ефективна співпраця зазначених суб'єктів під час розробки проєктів стратегій сталого розвитку туризму дозволить досягти успіхів у застосуванні підходу смарт-спеціалізації (рис. 2).

Водночас варто врахувати те, що концепція смарт-спеціалізації передбачає розроблення стратегії розвитку регіону (території) за принципом «знизу вгору», в якому пріоритети і стратегії для економічного розвитку формуються, виходячи з реальних потреб і можливостей на місцевому або регіональному рівні. Цей принцип передбачає:

- залучення місцевих стейкхолдерів, які мають розуміння локальних умов і потреб;
- детальний аналіз місцевих ресурсів, можливостей та конкурентних переваг з метою максимального врахування при розробленні пріоритетів специфічних сильних сторін регіону, таких як унікальні природні ресурси, традиційні галузі або спеціалізовані знання;
- розвиток інновацій на основі реальних потреб і можливостей регіону.

Як наслідок, принцип «знизу вгору» забезпечує більшу гнучкість і можливість оперативного реагувати на нові виклики, сприяє підвищенню відповідальності місцевих стейкхолдерів за результати спільно розроблених планів, допомагає максимізувати вигоди від наявних сильних сторін регіону та забезпечує сталий розвиток. Таким чином, з цього випливає, що згідно з принципом «знизу вгору» розроблення стратегії смарт-спеціалізації не відбувається

за централізованим сценарієм і не нав'язується зверху, при цьому роль уряду зводиться до допоміжної.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що туризм має значний потенціал для забезпечення сталого розвитку регіонів України, особливо в контексті реалізації стратегій смарт-спеціалізації. Проте на практиці цей потенціал використовується недостатньо: лише обмежена кількість регіонів (Вінницька, Запорізька, Полтавська, Херсонська та Чернівецька області) інтегрували туристичну сферу до своїх стратегічних пріоритетів у межах S3. Основними бар'єрами є поверхове включення туристичної тематики до стратегічних документів, відсутність комплексного бачення розвитку галузі та слабка міжсекторальна координація.

З огляду на це, наголошується на важливості підходу «знизу вгору» при формуванні регіональних стратегій, що дозволяє враховувати реальні потреби громад, ресурсну базу та запити місцевих стейкхолдерів. Визначення туризму як пріоритетного напрямку смарт-спеціалізації має супроводжуватися не лише декларативним визнанням, а й впровадженням практичних механізмів його підтримки: створення кластерів, розвиток інфраструктури, залучення інвестицій та просування унікального туристичного продукту кожного регіону. Інтеграція туристичної галузі у стратегії смарт-спеціалізації сприятиме посиленню економічної стійкості регіонів, створенню нових можливостей для зайнятості, розвитку малого підприємництва та збереженню природної й історико-культурної спадщини, що в цілому відповідає принципам сталого розвитку.

Результати дослідження можуть бути безпосередньо використані регіональними органами влади, громадами, агенціями регіонального розвитку, туристичними асоціаціями та іншими стейкхолдерами при формуванні або оновленні стратегій соціально-економічного розвитку на засадах смарт-спеціалізації. Запропоновані аналітичні підходи та висновки можуть стати основою для включення туристичної сфери до переліку пріоритетних напрямів регіонального розвитку, що дозволить ефективніше використовувати унікальні природні, історико-культурні та людські

ресурси територій. Впровадження запропонованих рішень сприятиме не лише зростанню туристичної привабливості регіонів, а й забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні прикладних моделей оцінювання ефективності інтеграції туризму в стратегії смарт-спеціалізації та вивченні практичного досвіду регіонів, що досягли успіху у впровадженні такого підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полянська А. С., Михайлишин Х. В. Управління конкурентоспроможністю регіону на засадах смарт-спеціалізації. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2021. № 6 (123). С. 97–104.
DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-6-17>
2. Белобородова М.В. Культурна спадщина як складова сталого розвитку туристично-рекреаційної системи регіону. *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т. 16. Вип. 2. С. 78–88.
DOI: <https://doi.org/10.15673/fe.v16i2.2944>
3. Романів П. В. Концептуальні засади сталого розвитку активного туризму та рекреації у західному регіоні України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія*. 2023. № 1. С. 178–187. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.19>
4. Шелемєтьєва Т. В., Трохимець О. І., Біленко М. О. Регіональна політика та оцінювання сталого розвитку туризму Запорізької області. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2022. № 2. С. 51–58.
DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-9>
5. Якименко-Терещенко Н. В., Чайка Т. Ю., Холодок В. Д. Оптимізація впливу регіональних структур управління на сталий розвиток індустрії туризму та гостинності: міжнародний досвід. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 2. С. 66–72.
DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/69-9>
6. Голод А. П., Графська О. І., Головчук Ю. О., Дудаш О. І., Крижанівський Т. Я. Модернізація регіональних туристичних систем на засадах сталого розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2023. № 2. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8600>
7. Matviichuk L., Vasilchinko A., Dashchuk Yu. Functioning of rural tourism clusters as a tool of development of Ukrainian regions. *Economic Forum*. 2022. Vol. 12(1). P. 3–10.
DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-1>
8. Башинська Ю., Стецик Я. Розвиток сільського туризму як інструмент підвищення конкурентоспроможності сільських територій України. *Економічний простір*. 2023. № 185. С. 98–104.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-18>
9. Кулиняк І. Я., Корпало О. А. Сільський зелений туризм як чинник забезпечення сталого розвитку регіонів. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 2 (12). С. 1044–1053.
DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2\(12\)-1044-1053](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-1044-1053)
10. Мартінович П. Г. Смарт-спеціалізація регіону: засади формування, розвитку та поширення. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2022. Вип. 67. С. 43–50.
DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.67.2022.278783>
11. Матвійчук Л. Ю. Структурна модернізація туристичної галузі регіону шляхом впровадження смарт-спеціалізації.

Економічні науки. Серія : Регіональна економіка. 2019. Вип. 16. С. 80–89.

12. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Критерії вибору напрямів смарт-спеціалізації регіону (на прикладі Харківської області). *Регіональна економіка*. 2021. № 3. С. 46–56.
DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-5>

13. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2012. № 749. С. 362–366.

14. Сорока М. А. Смарт-спеціалізація у стратегічному плануванні на регіональному та місцевому рівнях: витоки підходу та перспективи для України. *Аспекти публічного управління*. 2019. № 7 (8). С. 20–29.

15. Смігунова О. В., Гацько А. Ф. Забезпечення поступального розвитку агропромислової сфери харківської області в контексті стратегії смарт-спеціалізації. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 1-2. С. 12–18.

16. Benner M. Tourism in the context of smart specialization: the example of Montenegro, *Current Issues in Tourism*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1687663>

17. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-n>

18. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року. URL: <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/5e37ef526fbf7.pdf>

19. Матвійчук Л. Ю. Структурна модернізація туристичної галузі регіону шляхом впровадження смарт-спеціалізації. *Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка»*. 2019. № 16 (63). С. 80–89.
DOI: [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2019-16\(63\)-9](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2019-16(63)-9)

20. Шевченко А. В. Стратегічні пріоритети впровадження смарт-спеціалізації у промисловості України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 130–135.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135>

21. Національний інститут стратегічних досліджень. Пріоритетні напрямки державної підтримки розвитку нових моделей організації виробничої та інноваційної діяльності у промисловості України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/prioritetni-napryamki-derzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-novikh-modeley>

22. Стратегія розвитку Полтавської області на період 2021–2027 років. URL: <https://poda.gov.ua/documents/68466>

23. Stehnei M., Irtysheva I., Kramarenko I., Boiko Y., Nadtochiy I., Sirenko I., Hryshyna N., Ishchenko O., Tubaltseva N., Nod O. Smart Specialization in Tourism and Recreation: International Challenges, National Guidelines, Regional Features. 2023.
DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.41>

REFERENCES

Bashynska, Yu., and Stetsyk, Ya. "Rozvytok silskoho turizmu yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskykh terytorii Ukrainy" [Development of Rural Tourism as a Tool for Increasing the Competitiveness of Rural Areas of Ukraine]. *Ekonomicnyi prostir*, no. 185 (2023): 98-104. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-18>

Benner, M. "Tourism in the context of smart specialization: the example of Montenegro". *Current Issues in Tourism* (2019). DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1687663>

- Bieloborodova, M. V. "Kulturna spadshchyna yak skladova staloho rozvytku turystychno-rekreatsiinoi systemy rehionu" [Cultural Heritage as a Component of Sustainable Development of the Region's Tourism and Recreation System]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, vol. 16, no. 2 (2024): 78-88. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v16i2.2944>
- Bzhuska, Ya., and Pyka, Ya. "Rozumna spetsializatsiia rehionu" [Smart Specialization of the Region]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. *Lohistyka*, no. 749 (2012): 362-366.
- "Derzhavna Stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2027 roku" [State Strategy for Regional Development for the Period until 2027]. <https://oda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/5e37ef526fbf7.pdf>
- Holod, A. P. et al. "Modernizatsiia rehionalnykh turystychnykh system na zasadakh staloho rozvytku" [Modernization of Regional Tourism Systems Based on Sustainable Development]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. *Seriia : Ekonomichni nauky*, no. 2 (2023): 11-16. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8600>
- Ishchuk, S. O., and Sozanskyi, L. I. "Kryterii vyboru napriamiv smart-spetsializatsii rehionu (na prykladi Kharkivskoi oblasti)" [Criteria for Selecting Smart Specialization Areas in the Region (Using the Example of Kharkiv Region)]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2021): 46-56. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-5>
- Kulyniak, I. Ya., and Korpalo, O. A. "Sil'skyi zelenyi turizm yak chynnyk zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv" [Rural Green Tourism as a Factor in Ensuring Sustainable Development of Regions]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauki*, no. 2(12) (2025): 1044-1053. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2\(12\)-1044-1053](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-2(12)-1044-1053)
- [Legal Act of Ukraine] (2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-n>
- Martinovych, P. H. "Smart-spetsializatsiia rehionu: zasady formuvannia, rozvytku ta poshyrennia" [Smart Specialization of the Region: Principles of Formation, Development and Dissemination]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskohoderzhavnohotekhnolohichnoho universytetu*. *Seriia : Ekonomichni nauky*, no. 67 (2022): 43-50. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.67.2022.278783>
- Matviichuk, L. Yu. "Strukturna modernizatsiia turystychnoi haluzi rehionu shliakhom vprovadzhennia smart-spetsializatsii" [Structural Modernization of the Region's Tourism Industry Through the Implementation of Smart Specialization]. *Ekonomichni nauky*. *Seriia : Rehionalna ekonomika*, no. 16 (2019): 80-89.
- Matviichuk, L. Yu. "Strukturna modernizatsiia turystychnoi haluzi rehionu shliakhom vprovadzhennia smart-spetsializatsii" [Structural Modernization of the Region's Tourism Industry Through the Implementation of Smart Specializations]. *Ekonomichni nauky: zbirnyk naukovykh prats Luts'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*. *Seriia «Rehionalna ekonomika»*, no. 16(63) (2019): 80-89. DOI: [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2019-16\(63\)-9](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2019-16(63)-9)
- Matviichuk, L., Vasilchinko, A., and Dashchuk, Yu. "Functioning of rural tourism clusters as a tool of development of Ukrainian regions". *Economic Forum*, vol. 12(1) (2022): 3-10. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-1>
- "Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Priorytetni napriamky derzhavnoi pidtrymky rozvytku novykh modelei orhanizatsii vyrobnychoi ta innovatsiinoi diialnosti u promyslovosti Ukrainy" [National Institute for Strategic Studies. Priority Areas of State Support for the Development of New Models of Organization of Production and Innovation Activities in the Industry of Ukraine]. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/priorytetni-napriamki-derzhavnoi-pidtrimki-rozvitku-novykh-modelei>
- Polianska, A. S., and Mykhailyshyn, Kh. V. "Upravlinnia konkurentospromozhnistiu rehionu na zasadakh smart-spetsializatsii" [Managing Regional Competitiveness Based on Smart Specialization]. *Derzhava ta rehiony. Seriia : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 6(123) (2021): 97-104. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-6-17>
- Romaniv, P. V. "Kontseptualni zasady staloho rozvytku aktyvnoho turyzmu ta rekreatsii u zakhidnomu rehioni Ukrainy" [Conceptual Principles of Sustainable Development of Active Tourism and Recreation in the Western Region of Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia : Heohrafiia*, no. 1 (2023): 178-187. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.19>
- "Stratehiia rozvytku Poltavskoi oblasti na period 2021-2027 rokiv" [Development Strategy of Poltava Region for the Period 2021-2027]. <https://poda.gov.ua/documents/68466>
- Shelemetieva, T. V., Trokhymets, O. I., and Bilenko, M. O. "Rehionalna polityka ta otsiniuvannia staloho rozvytku turyzmu Zaporizkoi oblasti" [Regional Policy and Assessment of Sustainable Tourism Development in Zaporizhzhia Region]. *Derzhava ta rehiony. Seriia : Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 2 (2022): 51-58. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2022-2-9>
- Shevchenko, A. V. "Stratehichni priorytety vprovadzhennia smart-spetsializatsii u promyslovosti Ukrainy" [Strategic Priorities for Implementing Smart Specialization in Ukrainian Industry]. *Biznes Inform*, no. 10 (2019): 130-135. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135>
- Smihunova, O. V., and Hatsko, A. F. "Zabezpechennia postupalnoho rozvytku ahropromyslovoi sfery kharkivskoi oblasti v konteksti stratehii smart-spetsializatsii" [Ensuring the Progressive Development of the Agro-industrial Sector of the Kharkiv Region in the Context of the Smart Specialization Strategy]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky ta prava*, no. 1-2 (2023): 12-18.
- Soroka, M. A. "Smart-spetsializatsiia u stratehichnomu planuvanni na rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh: vytoky pidkhodu ta perspektyvy dlia Ukrainy" [Smart Specialization in Strategic Planning at the Regional and Local Levels: Origins of the Approach and Prospects for Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, no. 7(8) (2019): 20-29.
- Stehnei, M. et al. *Smart Specialization in Tourism and Recreation: International Challenges, National Guidelines, Regional Features*, 2023. DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.41>
- Yakymenko-Tereshchenko, N. V., Chaika, T. Yu., and Kholodok, V. D. "Optymizatsiia vplyvu rehionalnykh struktur upravlinnia na stalyy rozvytok industrii turyzmu ta hostynnosti: mizhnarodnyi dosvid" [Optimizing the Impact of Regional Governance Structures on the Sustainable Development of the Tourism and Hospitality Industry: International Experience]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*, no. 2 (2023): 66-72. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/69-9>

Стаття надійшла до редакції 06.06.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 21.06.2025 р.